רַב שַׁאנִי, שהחמיר על עצמו (רש"י). ויש שפירשו, ש'רבו שאני', שרבי חנינא היה רבו של רב, ותלמיד מרבו צריך לבקש אפילו יותר משלש פעמים (רבנו חננאל וראשונים). ■ להלכה, רשאי להמשיך ולבקש מחילה יותר משלש פעמים, כל זמן שאין בכך בזיון התורה (משנ"ב תרו, ה). והפוגע ברבו, צריך להמשיך לבקש ממנו מחילה גם לאחר שלש פעמים, עד שיתפייס (שו"ע או"ח תרו, א), ואפילו אינו רבו מובהק, אלא ששמע ממנו דברי תורה (משנ"ב שם, ז).

וְרַבִּי חֲנִינָא הֵיכִי עָבֵיד הָכִי וְכוּ'. ■ להלכה, מי שפגע בו חבירו לא יהיה אכזרי מלמחול, אלא אם כן יודע שתהא תועלת לחבירו בכך [כמבואר בגמ' כאן] (רמ"א או"ח תרו, א), כגון שמפחד שיגיע לו היזק על ידי מחילתו, או כגון שרוצה להכניע את לבו הערל, כדי לא יתרגל בכך. ומכל מקום יסיר השנאה מלבו (משנ"ב שם, ט- י). ואם הוציא עליו שם רע, אינו צריך למחול לו (רמ"א שם), שיתכן שיש ששמעו את השם רע ולא שמעו את הפיוס, ונשאר ה'שם רע', ומכל מקום מידת ענווה למחול גם באופן זה (משנ"ב שם, יא).

מִצְוָה וִידּוּי. הקדמה. העובר על אחת ממצוות התורה, בזדון או בשגגה, כשיעשה תשובה, מצות עשה שיתוודה לפני הקב"ה (רמב"ם תשובה א, א). התשובה והוידוי מצוה אחת הן, שאין וידוי בלא תשובה, והוידוי הוא גמר התשובה, ועל אף שהמהרהר תשובה בלבו נקרא 'צדיק גמור', מכל מקום מצות התשובה מתקיימת רק כשמתוודה (קרית ספר שם). ויום הכפורים הוא זמן תשובה ומחילה וסליחה, לפיכך חייבים לעשות בו תשובה ולהתוודות (רמב"ם שם ב, ז), שנאמר 'כי ביום הזה יכפר עליכם', ומצינו ש'כפרה' היא וידוי (בה"ג, יג, ע"פ גמ' לעיל לו, ב), ומי שלא התוודה ביום הכיפורים, ביטל מצות עשה (ספר החינוך, שסד).

עֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים עִם חֲשֵׁכָה, לאחר גמר אכילתו, כשקיבל עליו קדושת יום הכיפורים (רש"י), בתחילת זמן הכפרה (שו"ע הרב או"ח תרז, א). וזהו הוידוי שאומרים בתפילת ערבית (ראה רמב"ן בדעת רש"י, וכפשט המשך הברייתא 'אף על פי שהתוודה ערבית' וכו'), שלא מצינו וידוי של יום הכיפורים מחוץ לתפילה (תוספת יום הכיפורים). ויש מפרשים, שזוהי מצוות וידוי מיוחדת של ערב יום הכיפורים, כדי שיכנס ליום בתשובה, ומעיקר הדין וידוי זה נאמר 'עם חשיכה' לפני כניסת יום הכיפורים וסמוך לו ממש, שלא תהא שהות לחטוא בין הוידוי ליום הכיפורים [והוא מלבד הוידוי של תפילת ערבית, שחיובו כשאר תפילות היום] (רמב"ן).

■ להלכה, לא נהגו לומר וידוי בכניסת היום [שלא כדעת הרמב"ן] (ב"י או"ח תרז, וכן השמיטו דעה זו השו"ע והרמ"א). אכן, ראוי להחמיר ולהתוודות קודם חשיכה [כדעת הרמב"ן], וכן נהגו בזמננו לצאת ידי חובת וידוי זה באמירת 'תפילה זכה' (משנ"ב תרז, א), או פיוט 'לך קלי תשוקתי' (תוספת יום הכיפורים).

אֲבָל אָמְרוּ חֲכָמִים יִתְוַדֶּה קוֹדֶם שֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה, בתפילת מנחה של ערב יום הכיפורים (טור ושו"ע או"ח תרז, א), לאחר שגמר תפילתו, קודם 'אלוקי נצור' (משנ"ב שם, ב, וכן בשאר וידוים של יום זה). והשליח ציבור אינו מתוודה בחזרת הש"צ בתפילה זו (רמ"א שם, ה), שהרי אינו יכול לאומרו באמצע התפילה כמו בתפילות יום הכיפורים, וגם משום שוידוי זה אינו אלא משום חשש קלקלה, ולא תיקנוהו אלא ליחיד (טור שם).

שֶׁמָּא תִּטְרַח דַּעְתּוֹ בְּסָעוּדָה, מחמת שכרות (רש"י). ויש גורסים 'שמא יארע דבר קלקלה בסעודתו' (גירסת הרי"ף), שחוששים שעלול להיחנק בסעודה (רמב"ם תשובה ב, ז).

וְהֵיכָן אוֹמְרוֹ וְכוּ'. טעם החילוק בין היחיד לשליח ציבור, שהיחיד מכוון יותר כשהוידוי במקום מיוחד לאחר התפילה, אבל הש"צ לאחר שסיים תפילתו שוב אינו נחשב שליח ציבור (רב האי גאון, מובא באוצר הגאונים כאן). ועוד, שהש"צ מאריך באמצע התפילה בסליחות ובפסוקים של רחמים, ולכן תיקנו שיאמר אז את הוידוי (ארחות חיים יום הכיפורים, לב).

אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ - תיבת 'אבל' מתפרשת כמשמעה, כמו 'אלא אנחנו חטאנו', ויש מפרשים, מלשון 'אמת', כמו 'באמת אנחנו חטאנו' (אבודרהם, תפילת יום הכיפורים).

וַהֲוָה יָתֵיב, בזמן שהש"צ אמר את הפיוטים (רש"ש, בדעת הרמ"א או"ח קכד, ד, שיש נוהגים לעמוד בחזרת הש"צ).

וְכִי מָטָא שְׁלִיחָא דְּצִבּוּרָא וְכוּ'. שהציבור חוזר ואומר וידוי יחד עם הש"צ בחזרת התפילה (ר"ן על הרי"ף בשם הגאונים). ויש מפרשים, שכאשר שומע את הוידוי של הש"צ, צריך לעמוד (טור ושו"ע או"ח תרז, ג). ■ להלכה, היחיד אינו חוזר ומתוודה עם הש"צ (שו"ע שם, ע"פ משנ"ב שם). ויש סוברים, שחוזר (רמ"א שם).

קָם מֵיקָם, שבאמירת וידוי יש לעמוד (ר"ן על הרי"ף בשם הגאונים). ■ וכן נפסק להלכה [ואפילו בוידוי של חזרת הש"צ] (שו"ע או"ח תרז, ג), שזוהי דרך הכנעה ובלב שלם. והעמידה היא עד לאחר אמירת 'על חטא שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות' וכו'. וסמיכה כישיבה, ואם סמך, יש להסתפק אם יחזור ויתודה. וטוב שישחה כמו באמירת מודים, ואם קשה לו די שיכוף ראשו, בפרט בוידוי שחוזר ואומר עם הש"צ (משנ"ב שם, י, ושעה"צ שם, וראה להלן בסמוך).

שְׁמַע מִינָּהּ עִיקַּר וִידּוּי הַאי הוּא. וכל המרבה להתוודות ומאריך בענין זה, הרי זה משובח (רמב"ם תשובה א, א). ■ וכן נפסק להלכה, שעיקר וידוי של יום הכיפורים הוא 'אבל אנחנו חטאנו' (רמ"א או"ח תרז, ג), 'עוינו פשענו' (משנ"ב שם, יב), ש'חטא עוון ופשע' הם כנגד שוגג מזיד ומרד. ויש אומרים, שגם 'אשמנו' מצורף לעיקר הוידוי (שעה"צ שם, יא). וכל מה שמוסיף לוידוי, נכלל ב'וידוי', ולכן צריך לעמוד בכולו (שם, יב). ונהגו להוסיף את תפילות שאר האמוראים שנזכרו בסוגיתנו [מלבד הנוסח של שמואל (רש"ש)], ו'על חטא' לפי סדר א-ב (טור שם).

בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים בַּשָּׁנָה וְכוּ'. ■ להלכה, במנחה של יום הכיפורים אין נושאים כפים, שגזרו אגב מנחה של שאר ימים [כתנאים שנחלקו על משנה זו, בגמ' תענית (כו, ב)], אך במנחה של תעניות שאין בהן נעילה, נושאים כפים, לפי שמתפללים מנחה סמוך לשקיעה ואינה מתחלפת במנחה של שאר ימים (שו"ע או"ח קכט, א, ו-תרכב, ד, ו-תרכג, ה. מנהג הרמ"א בימות השנה, ראה שם קכח, מד), ובנשיאת כפים בנעילה, ישגיחו שעדיין יום הוא, שאין נושאים כפים בלילה (משנ"ב תרכג, ח). ויש נוהגים, שאין נושאים כפים כלל בנעילה (רמ"א שם), משום שלפעמים נמשכת התפילה לתוך הלילה (משנ"ב שם, ט).

נְעִילַת שְׁעָרִים - נחלקו בירושלמי (ברכות ד, א), אם הכוונה ל'נעילת שערי שמים', או ל'נעילת שערי העזרה' (רש"י), ונפק"מ, שנעילת שערי שמים היא מבעוד יום סמוך לשקיעה, ואילו נעילת שערים במקדש היא בלילה (ראה מאירי ריטב"א תענית כו, א, רמב"ם תפילה א, ז. מנחת אברהם, מאירי). ויש גורסים, שנחלקו האם הכוונה ל'נעילת שערי שמים', דהיינו בלילה, או ל'נעילת שערי היכל',

■ המשך במילואים עמ' 122